

I. KUŠTRAK

RAZVOJ DRUŠTVENO-EKONOMSKIH ODNOSA U POLJOPRIVREDI I NA SELU I ZADACI SOCIJALISTIČKOG SAVEZA

(Referat održan na sjednici Savezne konferencije SSRNJ 3. XII 1980)

U realizaciji ciljeva i zadataka utvrđene agrarne politike u dosadašnjem društveno-ekonomskom razvoju ostvareni su krupni rezultati: razvijena je i proširena materijalna osnova udruženog rada u agroindustrijskom kompleksu, porasla je tehnička opremljenost i osposobljenost organizacija za primjenu suvremene tehnologije, otvoreni su procesi udruživanja zemljoradnika i njihovo povezivanje u sistem udruženog rada, sve više se pokreću akcije na udruživanju u ovoj oblasti, putem dohodovnog povezivanja u reprodukcionim cjelinama, izvršene su izmjene u strukturi proizvodnje u agroindustriji, ostvareni su značajni rezultati na području nauke i njene primjene i krupne ekonomske i socijalne promjene na selu i stvoreni povoljni uvjeti za život i rad seoskog stanovništva. Takav dinamičan razvoj postignut je širokom akcijom radnih ljudi i građana, okupljenih i organiziranih u frontu socijalističkih snaga u Socijalističkom savezu na čelu sa Savezom komunista. U uvjetima takvog stvaralačkog djelovanja svih subjekata na selu, stvorena je povoljna politička klima koju karakterizira spremnost radnih ljudi i građana, da svojom organiziranom aktivnošću i djelovanjem, doprinose daljem društveno-ekonomskom razvoju sela i poljoprivrede i naše zemlje u cjelini.

Većim brojem činjenica možemo potvrditi da je ostvarena visoka stopa rasta poljoprivredne proizvodnje, promatrano u dugoročnom periodu. U razdoblju 1956. do 1960. godine počeli smo uvoditi suvremena tehnološka rješenja i visokoprosne sorte na društvenim gospodarstvima, uvodeći istovremeno i nove samoupravne društveno-ekonomske odnose, što je omogućilo brži napredak u cjelokupnoj poljoprivredi. U tom petogodišnjem razdoblju ostvarili smo prosječnu godišnju proizvodnju pšenice od oko tri miliona tona. Ovaj obim proizvodnje je u razdoblju od 1976. do 1980. godine porastao prosječno na oko 5,3 miliona tona godišnje, dok je najveća proizvodnja ostvarena 1974. godine iznosila 6,3 miliona tona.*)

U proizvodnji najvažnije kulture naše poljoprivrede — kukuruza — također su izvršene krupne promjene, kako u ukupno ostvarenoj proizvodnji, tako i u visini prinosa. U odnosu na stanje od prije 25 godina, kada su prinosi kukuruza iznosili nepunih 20 q/ha, sada su dostigli preko 40 q/ha, od-

Ivan KUŠTRAK, dipl. inž. predsjednik Sekcije SKSSRNJ za društveno-ekonomske odnose u poljoprivredi i na selu

*) U proteklom 25-godišnjem periodu ostvarili smo značajne rezultate u povećanju prinosa pšenice, odnosno od 15,2 q na 32,8 q/ha. Prinosi pšenice na društvenom sektoru povećani su od 28,6 na 46 q/ha. Najveći prinosi međutim, postignuti su 1976. godine i iznosili su 51,2 q, čime smo se približili najrazvijenijim zemljama u Evropi.

nosno posljednjih godina dostigli smo nivo prosječnih prinosa u Evropi. Na društvenom sektoru su povećani prinosi od 41,5 na 61,4 s maksimalnim prinosom od 67,9 q/ha, u 1979. godini, što je na nivou prosječnih prinosa u SAD.*)

Istovremeno povećan je i obim proizvodnje kukuruza — od 5 miliona (u razdoblju 1956. do 1960) na preko 9 miliona tona (u periodu 1976. do 1980), a 1979. godine 10 miliona tona. Proizvodnja mesa povećana je od 462.000 tona u 1956. na 1 milion i 250 hiljada tona u 1979. godini. Možemo navesti i druge podatke koji potvrđuju da je ostvareno povećanje poljoprivredne proizvodnje u odnosu na raniji period.

Sprovodeći agrarnu politiku Saveza komunista Jugoslavije, problemima unapređenja poljoprivrede prilazili smo sveobuhvatno, kao značajnim društvenim i političkim pitanjima. »Pri tome, unapređenje poljoprivredne proizvodnje i socijalistički preobražaj sela — kako je to istakao drug Edvard Kardelj u referatu na IX plenumu SSRNJ 1959. godine — predstavljaju jedinstven problem i kompleksan zadatak«.

Razvijajući nove samoupravne ekonomske odnose, otvorili smo prostor za bržu primjenu suvremene tehnologije, koja je omogućila brzi napredak proizvodnje i nove odnose u cjelini. Aktivirane su velike društvene površine zemljišta, koje su uključene u modernu proizvodnju krupnih poljoprivrednih gospodarstava. U ostvarivanju preobražaja sela, i poljoprivredni proizvođači sve više prihvaćaju suvremena tehnološko-tehnička rješenja da bi i na taj način povećavali proizvodnju na svom imanju. Naša znanost je dala veliki udio u razvoju biljne proizvodnje, posebice kod nekih kultura. Pored toga i investicije, koje su usmjeravane u razvoj poljoprivrede, dale su svoje efekte u primjeni suvremene tehnologije i organizacije rada i na taj način podstakle ostvarivanje većih proizvodnih rezultata.

U jugoslavenskoj poljoprivredi su izgrađeni i razvijaju se suvremeno opremljeni poljoprivredno-industrijski kombinati, kao snažne samoupravne organizacije i nosioci sveopćeg napretka poljoprivrede i sela. Ovo posebno potvrđuje činjenica da na 17 odsto ukupnih obradivih površina, društveni sektor osigurava blizu 50 odsto ukupnih tržišnih viškova poljoprivrednih proizvoda.

Razvile su se i ojačale industrijske grane, koje su u uskoj sprezi s proizvodnjom hrane i u kojima se stvara značajan dio društvenog proizvoda cijele privrede.

Organizirane socijalističke snage tokom navedenog razdoblja vodile su široke akcije na preobražaju sela u cjelini i jačanju udruženog rada, putem razvijanja i osposobljavanja zadruga i drugih organizacija udruženih zemljoradnika. Izvršene su duboke strukturne promjene, koje pokazuju da imamo selo novog tipa.

U raspravama koje su prethodile tokom pripreme za ovu sjednicu u republičkim i pokrajinskim konferencijama SSRN, a posebice na jugoslaven-

*) Najveći prinosi kukuruza ostvareni su 1979. godine na društvenim gospodarstvima SAP Vojvodine, 73,2 q/ha na 130.000 ha, što je na nivou prosjeka američke države Ajova, u kojoj su 1978. ostvareni prinosi od 73,4 q/ha, na površini od 5 miliona hektara.

skom savjetovanju, održanom u martu 1980. godine, ukazano je da zaostajemo u razvoju poljoprivrede iza stvarnih mogućnosti i potreba. Zaostajemo također u povećanju primarne poljoprivredne proizvodnje, u porastu produktivnosti rada i korišćenju prirodnih potencijala.

Neki bitni ciljevi i zadaci razvojne politike, koji su značajni za ostvarivanje ekonomske stabilizacije, ne ostvaruju se efikasno i uspješno. Od 1976. do 1980. godine stopa rasta ukupne poljoprivredne proizvodnje — iznosi to prema procjeni — oko 1,6 odsto godišnje, a planirana je, prema Društvenom dogovoru, 4 odsto. Na društvenom sektoru očekuje se ostvarenje proizvodnje od 5,2 odsto, a planirana je 8 odsto. Individualna gospodarstva ostvarivat će stopu rasta od svega 0,5 odsto, a planirano je 3 odsto.*)

U prehrambenoj industriji ocjenjuje se, godišnja stopa rasta iznositi će 7,2 odsto, a planirana je 8 odsto.

U ovom periodu razvoj poljoprivredne proizvodnje znatno je usporeniji nego u prethodnom petogodišnjem periodu, 1971—1975. godine, kada je ostvarena stopa rasta od 7,2 odsto, pa čak i u odnosu na period 1966—1970. godine, kada je ostvarena stopa od 1,79 odsto. Sve to potvrđuje da osnovne postavke Dogovora o razvoju agroindustrijskog kompleksa, od 1976. do 1980, nisu realizirane.

Značajno je istaći da se posljednjih deset godina ostvaruje niža stopa rasta u ratarstvu od planirane i znatno niža od ostvarene stope rasta u stočarstvu.**)

Ovakva kretanja nepovoljno utječu na stabilnost u proizvodnji i izazivaju porast cijena i znatan uvoz pšenice i kukuruza tokom posljednjih godina i bili su uzrok uvoza ulja i šećera. Istovremeno, uvoz stočne hrane stalno je povećavan. Razvojna i tekuća ekonomska politika na taj način nisu bile prilagođene da se u dugoročnom periodu povećana ratarska proizvodnja stabilizira, vodeći računa o oscilacijama u proizvodnji zbog klimatskih faktora i da doprinese cjelokupnoj stabilizaciji proizvodnje hrane. Ovdje valja tražiti odgovor za probleme u snabdjevenosti poljoprivredno-prehrambenim proizvodima u ovoj i slijedećoj godini.

Osim toga, ne primjenjuju se dovoljno poznate agrotehničke mjere za visoke prinose a posebice je niska upotreba mineralnih gnojiva na individualnim gospodarstvima. Od 1974. godine povećana je potrošnja mineralnih gnojiva za oko 30 odsto, a dalje povećanje potrošnje zavisi od povećanja kapaciteta za proizvodnju mineralnih gnojiva, jer se posljednjih godina i na tom sektoru javljaju nestašice koje se djelomično ublažavaju uvozom.

Kad je riječ o zaostajanju ratarske proizvodnje treba naglasiti da je ono uzrok nestabilnosti u stočarskoj proizvodnji i nestašici mesa. Naraslu potrošnju mesa, a i kapaciteta u stočarstvu s kojima raspolažemo, karaktere-

*) U tom okviru došlo je do značajnog zaostajanja u ratarstvu, u kome je proizvodnja godišnje prosječno rasla 0,4 odsto, a bilo je predviđeno 4,8 odsto. U stočarstvu se očekuje rast proizvodnje od 3 odsto, a predviđeno je 4 odsto.

***) U periodu 1971—1975. ostvarena stopa rasta u ratarstvu bila je 2,3 odsto, a u stočarstvu 5,4 odsto, a u periodu 1976. do 1980. u ratarstvu 0,4 odsto, a u stočarstvu 3 odsto.

ristično je, ne prati i odgovarajuća proizvodnja kukuruza i drugih krmnih kultura, tako da smo jedna od rijetkih zemalja koje nedovoljno koriste svoj stočni fond. Uzgred valja napomenuti, da godišnje koljemo oko 1 milion teladi i preko 5 miliona prasadi, što predstavlja preko 40 odsto u ukupnom broju zaklanih goveda i svinja.

Nepovoljna su kretanja i na području investicija, pogotovo kada je riječ o ulaganjima u razvoj primarne poljoprivredne proizvodnje. U periodu 1976—1979. godine ta ulaganja su iznosila 60 odsto od predviđenog obima. Nepovoljan je i položaj organizacija udruženog rada poljoprivrede, u primarnoj raspodjeli. To se ispoljava relativnim opadanjem dohotka, smanjenjem akumulativne i reproduktivne sposobnosti i smanjivanjem učešća agroindustrijskog kompleksa u ukupnim investicijama.

O ovakvim pitanjima postoje različite ocjene, što izaziva razlike i teškoće u pogledu sagledavanja društveno-ekonomskih mjera, koje treba poduzimati u narednoj etapi za uspješan razvoj agroindustrijskog kompleksa. U suštini, razlozi ovakvih kretanja u proizvodnji mogu se objasniti raskorakom između onog što je dogovoreno i onog što je ostvareno. Sistemska rješenja i mjere ekonomske politike iz Društvenog dogovora, nisu dosljedno i blagovremeno sprovedeni, što je otežavalo brži razvoj samoupravnih i dohodovnih odnosa. Istovremeno, veliki problemi su u postojećoj niskoj proizvodnosti rada i niskom dohotku u organizacijama udruženog rada u agrokompleksu. Pored toga, nedovoljno su sagledane krupne socijalno-ekonomske promjene u cjelini na selu, koje otvaraju nove mogućnosti razvoja društvenog sektora i udruživanja sredstava i rada udruženih poljoprivrednika. U cjelini uzev, proizvodne snage udruženog rada sukobljavaju se s postojećim proizvodnim odnosima.

Ambiciozniji program proizvodnje hrane u narednih pet godina posebno treba promatrati u svjetlu ekonomskih kretanja, kako u svijetu tako i u nas. Svi analitičari su saglasni u ocjenama da ovaj dio naše privrede može dati značajan doprinos u ostvarivanju programa ekonomske stabilizacije u narednom srednjoročnom periodu.

U zalaganjima Savezne konferencije treba poći od dostignutog stupnja razvitka poljoprivredne proizvodnje i njene industrijske prerade i sagledanih mogućnosti i potreba za hranom, što nužno nameće potrebu da težište aktivnosti i mjera u narednom planskom periodu, bude na maksimalno mogućem razvoju poljoprivredne proizvodnje, radi zadovoljavanja potreba ishrane stanovništva, prerađivačkih kapaciteta, osiguranja potrebnih rezervi i ostvarivanja stabilnog i neprekidnog izvoza. Moraju se brže prevladati izražene tendencije stagnacije razvoja i deficitarnost pojedinih poljoprivredno-prehrambenih proizvoda. Već sada je sasvim jasno da ukoliko se ne preduzmu odgovarajuće mjere i aktivnosti, postoji opasnost da deficit u proizvodima ishrane i zaostajanje u razvoju agroindustrijske proizvodnje postanu još složeniji i da poput energije, ali u oštroj formi, hrane postane ne samo ograničavajući faktor razvoja, već i faktor socijalne i političke nestabilnosti.

Ulazimo u period kada će potrebe za hranom biti sve veće. I naše domaće tržište poljoprivredno-prehrambenim proizvodima sve više se razvija,

a s porastom dohotka rastu i potrebe za životnim potrepštinama bolje kvalitete.*)

Proizvodnja hrane je od prvorazrednog značenja u svijetu. S tim u vezi, sve više raste i zabrinutost za svjetsku opskrbu žitarica, što potvrđuju i nedavne analize američkih poljoprivrednih stručnjaka, koji kažu da ukoliko se ne popravi iduće sezone klimatski uvjeti krajem 1981. uslijedit će teška oskudica hrane u svijetu, a cijena kruha, mesa i ostalih prehrambenih proizvoda dostići će razinu cijena nafte i njenih derivata.

Razvoj proizvodnje hrane značajan je i sa stanovišta životnog standarda radnih ljudi i građana. Činjenica da se danas, poslije niza poskupljenja, preko 40 odsto od osobnih dohodaka izdvaja za hranu, najbolje govori o tome da je ogroman utjecaj dobre opskrbe tržišta na životni standard. Dugoročno u nas treba računati na tendenciju smanjenja učešća izdataka za hranu u troškovima života, jer u razvijenim zemljama taj izdatak iznosi od 20 odsto, a u SAD 16 odsto.

Na taj način poljoprivreda značajno utječe na stabilizaciju tržišta u cjelini. Proizvodnja primarnih proizvoda i njihova dorada predstavljaju izvor dohotka za veliki broj radnika i zemljoradnika. Porastom proizvodnje i dohotka moguće je rješavati pitanje daljeg razvoja sela i njegove socijalističke samoupravne transformacije. Tako će se omogućiti zadovoljavanje naraslih potreba sela. Sve to vodi čvršćem savezu seljaštva s radničkom klasom i daljem preobražaju naše socijalističke samoupravne zajednice.

Ovakav pristup poljoprivredi u narednom srednjoročnom planu razvoja, ističe nove dimenzije, mjesto i ulogu agroindustrijskog kompleksa. U suštini, proizvodnja hrane zaista postaje strateško pitanje jugoslavenskog razvoja.

Savezna konferencija treba da pruži punu podršku razvoju ciljeva u ovoj oblasti. Radi se o zadovoljavanju rastućih potreba, osiguranju rezervi, eliminiranju nepotrebnog uvoza onih proizvoda za koje imamo uvjete za proizvodnju u zemlji. Svi oni dobijaju izuzetno značenje u svijetlu ukupnih ekonomskih tokova. Nova kvaliteta u proizvodnji hrane odnosi se na trajnije i smjelije uključivanje u međunarodnu podjelu rada.

»U razmjeni s nesvrstanim i zemljama u razvoju, potrebno je i da izvozimo i da uvozimo — rekao je 1976. godine drug Tito. U toj suradnji, po mom mišljenju, najveći udio imat će poljoprivredni proizvodi. Mi tu malo zakašnjavamo. Mi tu moramo biti odlučniji u orijentaciji na izvoz. . . Tu nije samo riječ o izvozu gotovih proizvoda nego i tehnologije. . .«.

Ako su to osnovna polazišta, onda zaista možemo govoriti o takvoj strategiji razvoja, koja zahtijeva odlučujući zaokret u realizaciji razvojnih ciljeva.

Ostvarivanje nove etape industrijalizacije naše privrede, mora počivati na udruživanju rada i sredstava i na samoupravnom karakteru predstojećih

*) Potrošnja mesa, bez ribe, porasla je 1975. godine na 59,8 kg po stanovniku, čime smo smanjili razliku u potrošnji prema nekim razvijenim zemljama u Evropi, na primjer Danskoj, koja je imala potrošnju 69,8 kg po stanovniku. 1978. godine dostigli smo u potrošnji mesa 62,4 kg u isto vrijeme, kada se u zemljama Evropske ekonomske zajednice troši 74 kg po stanovniku. Međutim, valja istaći kad je riječ o potrošnji ribe da smo u velikom zaostajanju u odnosu na razvijene i zemlje u razvoju.

srednjoročnih planova. Suština problema je u daljem udruživanju rada i sredstava društvenog sektora međusobno, i s poljoprivrednicima, na programima koji osiguravaju visoku proizvodnju i visok dohodak po jedinici površine i po grlu stoke. Otuda je potreban najširi organizirani pokret radnih ljudi na prostornom frontu udruživanja i povezivanja u proces društvene reprodukcije. Agroindustrijski kompleks, objektivno je upućen na čvršće samoupravno i dohodovno povezivanje. Uvjet za savlađivanje etatističkih odnosa i administrativnog voluntarizma, jeste upravo u udruživanju i povezivanju na principima zajedničkog prihoda i zajedničkog dohotka.

Osnovna orijentacija treba da bude — borba za ostvarivanje većeg dohotka po zaposlenom. Takva orijentacija zahtijeva bolju samoupravnu organiziranost i jasnu opredijeljenost za povećanje produktivnosti rada. Mnogi pokazatelji potvrđuju da se postižu sve bolji rezultati u pogledu porasta produktivnosti rada, kod glavnih ratarskih kultura na društvenim gospodarstvima. Tokom posljednjih dvadeset godina po satu izravnog ljudskog rada, povećana je proizvodnja pšenice za gotovo 5 puta, kukuruza za 10, šećerne repe za 6, i suncokreta za 4 puta. U tom pogledu postoje znatne razlike između onih koji postižu najnižu i najvišu produktivnost rada.

U sadašnjoj etapi razvoja, produktivnost rada bitan je faktor daljeg povećanja poljoprivredne proizvodnje i materijalne osnove samoupravnih društveno-ekonomskih odnosa. Koliko god da smo postigli značajne rezultate mogućnosti za povećanje produktivnosti rada nalaze se i na društvenom sektoru i na imanjima zemljoradnika. U produktivnosti rada na društvenim gospodarstvima zaostajemo za najproduktivnijim proizvođačima na svijetu.

Organizacije udruženog rada u poljoprivredi društvenog sektora morale bi razraditi programe za povećanje produktivnosti rada, odnosno iznaći rješenja za bolje korišćenje radnog vremena uposlenih radnika. Nedovoljno zaposlene radnike treba upošljavati u radno intenzivnijim poljoprivrednim djelatnostima.

Planiranje i ostvarivanje većeg dohotka po zaposlenom zahtijeva dalje povećanje prinosa osnovnih ratarskih kultura, kako na društvenom tako i na individualnom sektoru, poduzimanje mjera na uvođenju dvije žetve, uz korištenje sporednih produkata biljne proizvodnje za stočarstvo, intenzivniju proizvodnju povrća, voća, grožđa, putem navodnjavanja, razvojem modernog gospodarstva, svinjogojstva i peradarstva, unapređenjem proizvodnje slatkovodnog i morskog ribarstva, boljim korišćenjem prerađivačkih kapaciteta i daljim razvojem nepoljoprivrednih djelatnosti, koje mogu osiguravati veći dohodak u agroindustrijskom kompleksu i na selu. Planirani i ostvareni visoki dohodak u proizvodnji, treba da prate i adekvatni osobni dohoci radnika, kao stimulans za veće radne rezultate.

U našoj javnosti u posljednje vrijeme veoma je prisutno pitanje racionalnog iskorišćavanja poljoprivrednog zemljišta, kao jednog od značajnih faktora unapređenja proizvodnje hrane. Međutim, sporo se odvija rad na donošenju zakonskih rješenja. U republikama i pokrajinama vode se široke rasprave, pripremaju se i zakoni kojima će se regulirati mnoga pitanja iz ove materije. Sve više se zaoštava pitanje neobrađene zemlje i neophodnosti šire društvene akcije na udruživanju zemlje poljoprivrednika. Međutim, problem nije samo u neobrađenim poljima, već i u neracionalnom iskorišćavanju zemljišta u cjelini.

Težište akcije udruženog rada treba biti na organiziranju moderne proizvodnje koja će polaziti od zajedničkih programa i time stvarati uvjete za realan ekonomski interes zemljoradnika, da se udružuju u cilju zajedničke obrade komasiranih površina, odnosno na ekonomijama udruženih zemljoradnika. Razumije se, neophodno je intenzivniju akciju voditi na proširenju društvenog sektora, odnosno povećanju obradivih površina u vlasništvu društvenog sektora, kako putem otkupa zemlje od zemljoradnika (i to pre svega kod staračkih domaćinstava) tako i raznim akcijama realizacije i uređenja slivova pojedinih rijeka i drugih zemljišta.

Još više treba afirmirati različite oblike udruživanja zemljišta radi zajedničke obrade. Postoje zasnovani zasadi zajedničkih vinograda, u proizvodnji hmelja i nekih drugih kultura. Ovakvu praksu mogli bismo proširiti i na organiziranu proizvodnju pod ratarskim kulturama i industrijskim biljem. Stvaranjem ekonomija udruženih zemljoradnika, omogućilo bi primjenu moderne tehnologije i mehanizacije, što bi doprinijelo povećanju prinosa, odnosno proizvodnji hrane. Time bi se stvorili uvjeti za zajedničko korišćenje strojeva, smanjile bi se investicije i uopće postigla racionalizacija rada.

Navodnjavanjem možemo dovesti poljoprivrednu proizvodnju do najvišeg stupnja intenzifikacije. O tom činiocu proizvodnje ne vodimo dovoljno računa. Rezultati u praksi pokazuju da samo izmjenom postojeće strukture proizvodnje, njenim intenziviranjem putem povrtlarstva, stočarstva i dugogodišnjih zasada, može biti ostvareno povećanje ukupnog prihoda i dohotka po jedinici poljoprivredne površine.

Pred svim dijelovima udruženog rada nalaze se pravi izazovi. I znanost, kao dio udruženog rada, ima osebujne zadatke u narednom periodu. Mnogobrojni dosadašnji rezultati znanstvenih istraživanja moraju se adekvatno primjenjivati u proizvodnji. U tom pogledu, veliku ulogu imaju poljoprivredne i veterinarske službe, koje se neposredno angažiraju na primjeni znanstvenih rješenja. Znanost mora biti bolje organizirana, kako bi bili ostvareni veći rezultati u primjeni pozitivnih rješenja. Pored toga, još više se moramo uključiti u međunarodna dostignuća na planu novina u istraživanjima u agroindustriji.

U posljednje vrijeme suočeni smo s problemima opskrbe poljoprivredno-prehrambenim proizvodima, koje su posljedica, prije svega, nedovoljne proizvodnje hrane koja zaostaje za potrebama povećane potrošnje. Prema Društvenom dogovoru bilo je predviđeno da potrošnja poljoprivredno-prehrambenih proizvoda 1976—1980. raste po stopi od 4 posto. Međutim, ocjenjuje se da je potrošnja rasla po stopi od preko 2 odsto, a proizvodnja ostvarena 1,6 odsto.

Još uvijek nije došlo do suštinske izmjene odnosa između proizvođača poljoprivrednih prehrambenih proizvoda i organizacija udruženog rada robnog prometa, iako je zaključen veliki broj samoupravnih sporazuma o dohodovnom povezivanju. Kupoprodajni odnosi su pretočeni u novu formu, tako da se umjesto ranijih marži i raznih kondicija, sada utvrđuje učešće u maloprodajnoj cijeni, što u osnovi znači zadržavanje starih odnosa.

Poseban problem je nepostojanje bilanci proizvodnje, potrošnje i potreba izvoza, kao osnove za plansku proizvodnju. Mnogi društveni dogovori

o organiziranoj opskrbi gradova nisu dovoljno razradili sva pitanja koja se odnose na cjelinu odnosa, od proizvodnje do potrošnje. Istina, u nekim sredinama, ostvareni su značajni procesi kvalitativno novog odnosa i sve više se zaoštava pitanje preciznog utvrđivanja prava i obaveza svih subjekata u društvenim dogovorima i samoupravnim sporazumima.

Svoje potrebe za odgovarajućim poljoprivrednim proizvodima ne ugovaraju još uvijek ni značajniji potrošači, kao što su turistička i ugostiteljska privreda, restorani društvene ishrane, dječje ustanove, bolnice i dr. Veći dio svojih potreba organizacije prehrambene industrije podmiruju iz »slobodnog« otkupa, kupujući obično po većim cijenama. Tako se na neorganizirano tržište ubacuju razni prekupci i nakupci, koji unose prometnju među proizvođače.

U posljednje vrijeme sve više se ističe potreba za stvaranjem uvjeta za prihvatanje hrane od proizvođačkih organizacija. Međutim, sistem rezervi u cjelini nije dovoljno razrađen i to utječe na nestabilna kretanja na tržištu. Pri tome valja naglasiti i činjenicu da, i pored svih akcija, još uvijek nema dovoljno suvremenih distributivnih centara, veletržnica i skladišnog prostora.

Naša akcija treba biti usmjerena u tom pravcu da potrošači i drugi korisnici poljoprivredno-prehrambenih proizvoda zajednički planiraju i organiziraju proizvodnju potrebnih proizvoda za stabilno pokriće svoje potrošnje i vlastitih potreba. Riječ je o drugačijem odnosu prehrambene industrije gradova, kao velikih potrošačkih centara, turističke privrede i drugih potrošača osnovnih organizacija proizvođača i potrošača hrane, potrebno je organizirati proizvodnju proizvoda i unaprijed utvrđivati uvjete proizvodnje i prometa na toj razini, zajedničku raspodjelu prihoda i dohotka.

Velike su, na primjer, mogućnosti udruživanja rada i sredstava, po osnovu učešća u zajedničkom prihodu i zajedničkom dohotku, između OUR poljoprivredne proizvodnje, trgovine, ugostiteljstva i turizma. Poznato je da turizam predstavlja našu značajnu propulzivnu granu i da je obostrani interes u boljem korišćenju komparativnih prednosti i proizvođača hrane i turističke privrede, u čvršćem dohodovnom povezivanju. Neka iskustva u tom pogledu već potvrđuju da se na ovaj način otvara prostor za brži razvoj turizma, a istovremeno i prilika za veći plasman poljoprivrednih proizvoda.

Dohodovno povezivanje odgovarajućih linija primarne proizvodnje, prerade, trgovine i potrošnje, bitan je uvjet za veliku i stabilnu proizvodnju, rezerve i tržište. Ako organiziramo krupnu industrijsku proizvodnju primarnih proizvoda onda moramo imati i suvremeno tržište, koje ne može dalje ostati na »piljarskoj« koncepciji. Sitnoj seljačkoj proizvodnji odgovaralo je i odgovara piljarsko tržište. U sadašnjoj etapi nove bitke za hranu jedino se na bazi zajedništva i povezanosti svih dijelova udruženog rada može izgrađivati moderan koncept samoupravnog organiziranja tržišta hrane, koji će odgovarati visokoj i sve većoj robnoj proizvodnji. Samoupravna organiziranost unutar svih djelatnosti predstavlja okosnicu za uspostavljanje dohodovnih odnosa. Sve tendencije lokalnog zatvaranja tržišta otežavaju dohodovno povezivanje i usporavaju uspostavljanje dohodovnih odnosa, između svih činilaca u procesu reprodukcije.

Jedno od obilježja novih kvaliteta, koji treba da označe nove domete u proizvodnji hrane, predstavlja trajnije i smjelje uključivanje u međunarodnu podjelu rada. U pitanju je širi i razrađeniji pristup u planiranju proizvodnje za izvoz i smanjivanju uvoza, a pogotovu onih roba koje možemo dovoljno proizvesti u zemlji. Ne možemo ostajati na tome da izvozimo samo povremene viškove i da uvozimo manjak roba koje nemamo na tržištu.

Uključivanje u međunarodnu podjelu rada, razumije se, znači razmjenu roba u oba pravca. Povećan izvoz iz agroindustrijskog kompleksa treba da omogući supstituciju uvoza, ne samo za nabavku poljoprivrednih proizvoda već i za reprodukcijски materijal za poljoprivrednu i prehrambenu industriju. Treba, pri tome, voditi računa o našoj robnoj razmjeni poljoprivredno-prehrambenih proizvoda sa zemljama u razvoju. Dostignuti nivo uvoza je mnogo veći od našeg izvoza u zemlje u razvoju. Uvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, za potrebe poljoprivrede i prehrambene industrije, iznose oko 450 miliona dolara, a izvoz 80 miliona dolara, ne računajući uvoz sirovih fosfata u visini od 80 do 90 miliona dolara. Iz ovih brojki je vidljivo da postoji veliki deficit na ovom sektoru, ne računajući pri tome brojke o uvozu nafte za potrebe poljoprivrede i prehrambene industrije. Računi bi svakako pokazali da u našu agrarnu politiku moramo ugraditi orijentaciju na takvu izvoznju ekspanziju koja će zaista označiti novu kvalitetu i u promjeni odnosa i u strukturi proizvodnje, širem otvaranju ka svjetskom tržištu.

Uključivanje u međunarodnu podjelu rada, zahtijeva razradu planova, kako bi se koristili svi vidovi suradnje, od proste razmjene do zajedničkih ulaganja, transfera tehnologije i znanja, inženjering usluga, istraživačkih radova, pa do izgradnje kompletnih objekata za proizvodnju hrane. Treba, pri tome, posebno razraditi modele suradnje sa zemljama u razvoju, istočno-evropskim zemljama i zemljama Zapadne Evrope. Očekujemo da će i predstojeći Drugi kongres o proizvodnji hrane, dati konkretnije odgovore na putove našeg daljeg uključivanja u međunarodnu podjelu rada, u sektoru agroindustrije.

Energetska kriza danas i sutra zahtijeva novo ponašanje, drukčiji odnos i u poljoprivredi. Poznato je da trošimo mnogo energije po jedinici proizvoda, mada je poznato da poljoprivreda i sama može biti proizvođač energije.

Samoupravno organiziranje individualnog sektora poljoprivrede, udruživanja rada, zemljišta i sredstava rada zemljoradnika i njihovo povezivanje u sistem udruženog rada u agroindustrijskom kompleksu, značajan je činilac i uvjet za ostvarivanje razvojne politike u proizvodnji hrane. Razvijanje samoupravnih društvenih odnosa u organizacijama udruženih zemljoradnika i u njihovim vezama s udruženim radom, do samoupravno organiziranih potrošača, i pored početnih rezultata u povećanju i stabilizaciji proizvodnje, trajnijoj i sigurnijoj proizvodnoj orijentaciji zemljoradnika, prodoru suvremene tehnike i tehnologije, još ne daje očekivane materijalne efekte, a u posljednje vrijeme čak ističe tendenciju sporijeg rasta proizvodnje. Zemljoradnici ispoljavaju veliku zainteresiranost za organiziranje na osnovama ZUR-a i ostvarenje njegovih principa u praksi. Proces samoupravnog organiziranja zemljoradnika i njihovog uključivanja u sistem udruženog ra-

da, praćen je i određenim teškoćama, traženjima novih rješenja, nejasnoćama, pa i otporima u praktičnoj aktivnosti na samoupravnoj transformaciji. Sve to pokazuje da se još uvijek sporo mijenjaju shvaćanja u odnosu na udruživanje zemljoradnika. O tome svjedoče činjenice koje ukazuju da su uglavnom zadružni kupoprodajni odnosi koji ne omogućavaju novi kvalitet u jačanju udruženog rada na selu.

Umjesto da se razvija zajedništvo i povezivanje na dohodovnim odnosima, dosta je izražen tehno-menadžerski pristup seljaku, što potvrđuju i činjenice da još nisu dovoljno razvijeni samoupravni odnosi u organizacijama udruženih zemljoradnika. U takvoj situaciji zemljoradnici su u nekim sredinama prepušteni seoskim nakupcima i prekupcima, bilo da ovi djeluju samostalno ili u sprezi s tehno-birokratskim snagama u organizacijama na selu.

Snažna je orijentacija na uzak front proizvođača odabраниh koji su spremni da razvijaju proizvodnju. Na taj način izražava se sektaški odnos, koji se ispoljava u raznim ograničenjima i zahtjevima na udruživanju cjelokupne imovine ili propisivanju visine prometa, da bi se stekao status udruženog zemljoradnika.

Sporost u izgradnji novih društveno-ekonomskih odnosa u cjelini agroindustrijskog kompleksa utječe na tokove udruživanja zemljoradnika. Naročito organizacije prehrambene industrije nisu dovoljno ispoljile interes za uključivanje zemljoradnika u zajedničko planiranje proizvodnje i dohotka.

Društveno-politička aktivnost nije dovoljno sinhronizirana. U pojedinim općinama ne posvećuje se pažnja udruživanju zemljoradnika. Vođene su akcije za ukidanje manjih zadružnih organizacija i njihovo međusobno spajanje, što otuđuje organizacije od zemljoradnika. Pored toga, i mjesne zajednice u selima, ne bave se dovoljno pitanjima razvoja proizvodnih odnosa i udruživanja u zadruge i organizacije kooperanata. Mali broj organizacija udruženih zemljoradnika na selu velika je prepreka bržem razvijanju novih društveno-ekonomskih odnosa. Izostaje potrebna podrška (materijalna, organizacijska i kadrovska) novoosnovanim zadružnim i drugim organizacijama, zbog čega još uvijek ima općina u kojima nema ni jedne organizacije zemljoradnika.

Mjere ekonomske politike su u velikoj mjeri opredjeljivale ponašanje udruženog rada i zemljoradnike. Tokovi udruživanja bili su usporavani, jer su mnoge mjere donešene sa zakašnjenjem, zbog čega je izostajala odlučnost u njihovom sprovođenju. Administrativni karakter tih mjera sužavao je prostor za samoupravno sporazumijevanje i dogovaranje. Slabosti su naročito bile evidentne u politici cijena poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, prilikom organiziranja tržišta i djelovanja rezervi i u kreditiranju proizvodnje i zaliha. Posebno je nepovoljna činjenica što su krediti »zelenog plana« davani manjem broju zemljoradnika, bez dovoljno efekata u povećanju proizvodnje i uspostavljanju novih odnosa.

Neophodno je širokom društvenom akcijom unapređivati samoupravno organiziranje zemljoradnika, odnosno širenje i učvršćivanje procesa njihovog međusobnog udruživanja i njihovog uključivanja u sistem udruženog

rada. U tom pogledu treba prevladati dosadašnju praksu i razvijati sve oblike samoupravnih ekonomskih ćelija zemljoradnika — od zajednica nekoliko proizvođača, za korišćenje pojedinih sredstava suvremene tehnike, do najširih ekonomskih organizacija, koje će okupiti većinu zemljoradnika i u manjem i u većem stupnju uključivati njihovu proizvodnju u organizirane društvene tokove, i na taj način krčiti prostore daljem podruživanju njihovog rada. Širina oblika i sadržaja samoupravnog organiziranja zemljoradnika i njihovo povezivanje s udruženim radom, može biti snažna poluga u općim naporima društva za veću i produktivniju poljoprivrednu proizvodnju. To je jedini put za brže rješavanje ekonomskih i socijalnih problema na selu. U tom smislu moramo tražiti rješenja za penziona i zdravstveno osiguranje zemljoradnika.

Umjesto dosadašnjeg otkupa, sve više se moraju razgranavati oblici čvršćeg ugovaranja s proizvođačima sirovina, u čemu značajnu ulogu treba da odigra prehrambena industrija, polazeći od svog ekonomskog interesa za stabilno, osigurano i dugoročno osiguravanje sirovina.

Samoupravno i dohodovno povezivanje primarne proizvodnje i prerade, odnosno organizacija udruženih zemljoradnika ovisi i od transformacije prometne sfere i procesa samoupravnog organiziranja proizvođača. Zbog toga mjerama ekonomske politike treba podupirati čvršće povezivanje svih činilaca u lancu reprodukcije.

Ekonomska politika u poljoprivredi treba pozitivno da utječe na brži razvoj proizvodnje, samoupravnog sporazumijevanja i dohodovnog povezivanja i prevazilaženja klasičnih kupoprodajnih odnosa politikom cijena, kreditnom politikom izvoza, forimranjem rezervi na svim nivoima i sl.

U narednom periodu, primjenom sistema samoupravnog planiranja, putem samoupravnog sporazumijevanja i društvenog dogovaranja, na svim nivoima u zemlji, treba usaglasiti samoupravne interese, radi ostvarivanja strategije povećanja proizvodnje i izvoza hrane.

Položaj poljoprivrede u primarnoj raspodjeli je nepovoljniji od prosječnog u privredi, narušeni su pariteti cijena, oslabila je akumulativna i reproductivna sposobnost, a time i materijalna osnova udruženog rada.

U narednom periodu treba osigurati što bolje funkcioniranje planski organiziranog tržišta. Na tom konceptu nepohodno je stvarati takve društveno-ekonomske uvjete u kojima će udruženi proizvođači, prerada i promet, zajedno s potrošačima, regulirati međusobne odnose na principima dohodovnih odnosa.

Stabilniji razvoj proizvodnje poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda zahtijeva znatno veću organiziranost i opremljenost tržišta i prometa, na osnovama dugoročnog ugovaranja i dohodovnog povezivanja, u okvirima pojedinih reprodukcionijskih cjelina. Posebno značenje pri tome, ima izgradnja i modernizacija skladišnog i rashladnog prostora, transporta i drugih objekata infrastrukture.

Nosioci tržišne politike i njene realizacije, pored OUR iz oblasti proizvodnje, prerade i prometa, su društveno-političke zajednice, poslovne zajednice za snabdijevanje, interesne zajednice i institucije tržišnih rezervi poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda.

Za otklanjanje uočenih nedostataka i slabosti u dosadašnjoj realizaciji izvoza i za podsticanje većih efekata u izvozu poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, značajno je da udruženi rad postane odlučujući činilac u oblasti spoljno-trgovinske razmjene. U tom smislu, neophodna je dalja samoupravna transformacija postojećih fondova za izvoz pojedinih proizvoda. Pored toga, i sistem vanjsko-trgovinske razmjene poljoprivredno-prehrambenih proizvoda treba stalno dograđivati.

U investicijskoj politici, u narednom periodu, neophodno je poduzimati čitav niz mjera, da bi se realizirali ciljevi povećanja poljoprivredne proizvodnje, koja će zadovoljavati rastuću tražnju na domaćem tržištu, potrebne rezerve i trend povećanja izvoza. Naša opredjeljenja su usmjerena prema uspostavljanju kvalitetno novih odnosa u jačanju samofinansiranja i udruživanja sredstava privrede, koja je zainteresirana za unapređenje proizvodnje hrane. S tim u vezi, neophodno je brže povezivanje putem udruživanja rada i sredstava organizacija iz primarne proizvodnje, prerade, prometa, ugostiteljstva i turizma, zatim na brže mobiliziranje sredstava zemljoradnika, putem razvijanja štedno-kreditnih službi, kao i na usmjeravanju sredstava banaka, samoupravnim sporazumima i drugim vidovima podsticanja, za ulaganje u poljoprivrednu proizvodnju. To svakako podrazumijeva i jasne i cjelovite programe pojedinih linija proizvodnje, »od njive do trpeze«.

Treba osigurati uvjete da udruženi rad što prije postane nosilac ekonomske politike i poduzme punu odgovornost za razvoj ekonomske politike i poduzme punu odgovornost za razvoj proširene reprodukcije u poljoprivredi i ukupnom agroindustrijskom kompleksu.

Imajući u vidu navedena gledišta, treba osigurati trajnije i stabilnije izvore sredstava za reprodukciju u proizvodnji hrane, prvenstveno samoupravnim udruživanjem rada i sredstava u okviru proizvodno-prometnih reproduktivnih cjelina. Prioritet u investicijskom ulaganju treba da pripada razvoju primarne i izvozno orijentirane proizvodnje poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, što će omogućiti brže povećanje proizvodnje hrane i otklanjanje strukturnih neusklađenosti u razvoju agroindustrijskog kompleksa.

Proizvodnja hrane predstavlja našu stratešku orijentaciju i zajednički interes svih. Ti zajednički interesi su u činjenici da agroindustrijski kompleks može doprinijeti stjecanju većeg dohotka, uspostavljanju skladnijih robno-novčanih odnosa u tokovima reprodukcije, uspješnijem i intenzivnijem uključivanju u međunarodnu podjelu rada, smanjivanju i prevladavanju strukturnih neusklađenosti u privredi, postizanju višeg tehničko-tehnološke razine privrede, porastu produktivnog zapošljavanja, poboljšanju uvjeta života i povećanju životnog standarda i drugim ciljevima, značajnim za ekonomsku stabilizaciju. U tom cilju, nepohodno je da se Društveni dogovor o osnovama društvenog plana Jugoslavije za period od 1981. do 1985. o usklađivanju i usmjeravanju društvene reprodukcije jasno razrade sve mjere, koje se odnose na ubrzani razvoj poljoprivrede i ostvarivanje razvojnih ciljeva. To podrazumijeva i jasne mjere u politici investicija, kreditiranja, podsticanja izvoza i druge, koje su od značenja za stvaranje uvjeta za veću ekonomsku zainteresiranost proizvođača za dinamičniji razvoj poljoprivredne proizvodnje.